

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

 SAYİME DURMAZ* - ASİYE ABDURRAHMANOĞLU**

 10.53718/gttad.1159483

ÖZ

Rus kronikleri ya da Rus yıllıkları Rusların Hristiyanlığa geçişlerini müteakiben Bizans'ın yıllık yazma geleneğinden etkilenmeleri neticesinde ortaya çıkmıştır. XII. yüzyılda başlayan bu gelenek özellikle XIV. yüzyılda tüm Rusya'ya yayılmıştır. Rus yıllıkları, Türk-Slav/Rus münasebetleri konusunda bugün sahip olduğumuz bilgilerin ana kaynağıdır. Novgorod'da yazılan yıllık nüshaları Rus yıllıklarının en eski ve önemlilerindedir. Kilise ve manastırlarda yazılmış olsa da bu yıllıkların en eski nüshaları ne yazık ki zamanla kaybolmuş ve günümüze kadar ulaşamamıştır. XIV. yüzyılda Rus ülkesinin çeşitli yerlerindeki büyük manastırlarda çok sayıda yıllık yazılmış ve zamanla içinde Novgorod'da yazılan nüshaların da yer aldığı "yerli" yıllık geleneği oluşmuştur.

Novgorod Kroniği erken dönem Rusya tarihinin temel yazılı kaynaklarının en önemlisi ve en iyi bilinenidir. Novgorod'da kronik yazımı çok erken başladı, zira Novgorod Kroniği ilk Rus yıllığı olarak kabul edilen *Povest Vremennih Let (Geçmiş Yılların Hikayesi)*'in Nestor Nüshasından (Nestor Kroniği) bir dizi öge içermektedir. Kroniği yazan ve koruyanların din adamları olması, bazı yazıcıların kendilerini salt rahip olarak adlandırmasının ötesinde eserin genelinde yoğun bir dini eğilimle kendini göstermektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak Novgorod Kroniği kilise meselelerine bolca değinmektedir. Bu dini notlar dönemin politik konularına ve sosyal koşullarına ışık tutmaktadır. Kroniğin mevcut en eski kopyası, XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Sinodal Nüshası (Sinod Parşömeni) olarak adlandırılır. İlk basımı 1781'de yapılmış olup, halen Moskova Devlet Tarih Müzesi'nde korunmaktadır.

Orta Çağ tarihinin ana kaynaklarından biri olan Novgorod Yıllığı farklı kişilerin kaleminden çıkmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Novgorod Yıllığı, 1016-1471 yılları arasındaki hadiseleri konu almaktadır. Novgorod Kroniği, Nestor Kroniği'nin bıraktığı yerden Rus tarihini devam ettiren birkaç yerel kronikten biridir. Genel olarak tipik Rus yıllığı olmakla birlikte, tek düze bir siyasi devrimler kataloğu olma özelliği de taşımaktadır. Novgorod Kroniği, Rurikidler hanedanının knyazları (prensleri), şehrin valileri ve başpiskoposları hakkında bilgi vermektedir. Bu alan ve belirli konular için malzeme değeri yüksek olan yıllık, Kumanlar, Almanlar, Moğollar, Litvanyalılar ve Hanse Birliği ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Söz konusu milletlerin Novgorod ve çevresine yapmış oldukları saldırılar, savaşlar yıllıkta bazen detaylı bazen kısa bir şekilde yer bulmuştur. Kalka Savaşı, Tannenberg Savaşı, Kulikovo Savaşı, Neva Muharebesi, Novgorod Yıllığı'nda anlatılan önemli savaşlardır. Novgorod Kroniği, on üçüncü yüzyılın başlarında, Konstantinopolis'in Latin Haçlılara düşüşü hakkında ayrıntılı bilgi verirken, ülkeye çok daha yakın olan gelişme olarak bir diğer Latin Haçlıları; Almanların gelip doğu Baltık'ta koloniler inşa etmesine daha az yer ayırmaktadır. Yıllık eksik ve kronolojik olarak hatalı bilgiler vermekle beraber, Slav coğrafyası ve bu halklarla iletişim kuran milletlerin tarihlerinin değerlendirmesi açısından doyurucu bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Novgorod Yıllığı, Rusya Tarihi, Hanse, Almanlar, Moğollar, Kumanlar.

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, E-Posta: sayimedurmaz@karatekin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0989-4189.

** Doktora Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Çankırı/TÜRKİYE, E-Posta: aasiye002@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1021-944X.

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

CHRONICLE OF NOVGOROD AS A MEDIEVAL RESOURCE: HISTORICAL VALUE AND ITS CONTENT

ABSTRACT

Following the conversion of the Russians to Christianity, Russian chronicles or Russian annals emerged as a result of the influence of the Byzantine annal writing tradition. Starting in the XIth century, this tradition, spread to all parts of Russia during the XIVth century in particular. The Russian annals are the main source of information we have on today's Turkish-Slavic/Russian relations. The annal transcripts written in Novgorod are among the oldest and most important ones. Although they were written in churches and monasteries, the oldest copies of these annals were unfortunately lost in time and could not reach the present day. In the 14th century, many annals were written in large monasteries throughout various parts of the Russian mainland, and over time, the local annal tradition, including copies written in Novgorod, was formed.

The Chronicle of Novgorod is the most important, as well as the best known, of the main written sources of early Russian history. Chronicle writing in Novgorod began very early, for the chronicle of Nestor, called *Povest Vremennykh Let* (Annals of Contemporary Years), considered to be the first Russian annal, contains a number of items from the Novgorod Chronicle. Indeed, it is evidently the clerics who were keeping the Chronicle, for not only do some of scribes refer to themselves as priest, but the entire work is imbued with a persistent religious slant. As a natural consequence of this situation, the Novgorod Chronicle, a work of ecclesiastics, abounds in references to church matters. These ecclesiastical notes constantly throw light upon political and social conditions. The earliest extant copy of the chronicle is the so-called Synod Scroll, dated to the second half of the XIIIth century. First printed in 1781, it is currently preserved in the State Historical Museum in Moscow.

The Chronicle of Novgorod, one of the main sources of Medieval history, has been put into paper by different people and has survived to the present day. The Chronicle of Novgorod deals with the events between 1016-1471. The Chronicle of Novgorod is one of several local chronicles that continue the history of Rus' after the point at which the Nestor's Chronicle (Primary Chronicle) breaks off. As is typical Russian chronicle in general, it tends to be a monotonous catalogue of political revolutions. The Chronicle of the Novgorod gives information about the knyazes (princes), members of the Rurikids dynasty, the governors of the city and the archbishops of the city. The annal which has high material value in this particular area and specific topics contains detailed information related to Cumans, Germans, Mongols, Lithuanians and the Hanse Merchant Union. The raids these nations had conveyed and the wars they had initiated in Novgorod vicinity and its environs are sometimes described in detail and sometimes like insignificant events. The Battle of Kalka, the Battle of Tannenberg, the Battle of Kulikovo, the Battle of Neva are important battles described in the Novgorod Chronicle. The Chronicle of Novgorod, in those years around the beginning of the thirteenth century, while giving detailed account of the fall of the Constantinople to the Latin crusaders; was paying little attention to developments much closer to home; the advent of other Latin crusaders, Germans, who were building colonies in the eastern Baltic. Despite providing incomplete and chronologically incorrect information, the annal contains satisfactory information regarding Slavic geography and the history of the other nations who were in touch with these peoples.

Keywords: The Chronicle of Novgorod, Russian History, Hanse, Germans, Mongols, Cumans.

GİRİŞ

Novgorod Yıllığı'nın 862'den itibaren bahsetmeye başladığı ilk Rus başkenti olan Novgorod¹ şehri (Veliki Novgorod), Kiyev (Kiev) prenslerinin adlarına yönetmeleri için en büyük oğullarını görevlendirdikleri tipik bir prenslik şehriydi.² XII. yüzyılda kendi yollarını çizen Novgorodlular, 1136 yılında prenslerini seçmeye başladılar.³ Bir başka deyişle 1136'da Kiyev Knyazlığından⁴ ayrılarak bağımsız Novgorod Cumhuriyeti'ni

¹ Rusça yeni şehir, yeni kale anlamına gelmektedir. 862'de bölgeyi ele geçiren Rusların ilk kralı Rurik tarafından kurulan Novgorod, Doğu Roma İmparatoru II. Basileios'un kız kardeşi Anna ile evlenerek (988) Kiev ve Novgorod'un ilk Hıristiyan prensi olan Büyük Vladimir zamanında güç kazanmaya başlamıştır. Söz konusu evlilik ve Hıristiyanlığa geçiş hakkında geniş bilgi için bkz. Şir Muhammed Dualı, "Paganizmden Hıristiyanlığa Rusların Din Değişirme Nedenleri", *G.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, C. I, S. I, s. 59-74.

² V. L. Vasilyev, "O Proishozhdenii i Istorii Nazvaniya Gorod Velikiy Novgorod", *Dialektnoe i Literaturnoe Slova. Istoriya i Sovremennost: Sbornik Statey v Čest Antonini Vasilevni Kleytsovoy*, Velikiy Novgorod:NovGU im Yaroslava Mudrogo, 2016, s. 14-21.

³ Paul Bushkovitch, *A Concise History of Russia*, Cambridge University Press, 2012, s. 13.

Seçilen Novgorod Prensleri sırasıyla şunlardır: Yaroslav Vsesolodovich (1223,1226-8, 1230-36), Alexander Nevski (1236-40, 1241-55, 1255-63), Yaroslav, Alexander'ın kardeşi (1265-7, 1270-7), Szudal'lı Yuri (1268-269), Dimitri, Alexander'ın oğlu (1272-81, 1284-93), Andrey, Alexander'ın oğlu (1282, 1293-1304), Tyer'li Michael (1308-10, 1318-24), Bryansk'lı Dimitri (1311-14), Moskova'lı Yuri (1314-15, 1318-24), Moskova'lı İvan (1329-39), Moskova'lı Simeon (1346-56), Suzdalı Dimitri (1360), Moskova'lı Dimitri İvanoviç (1367).

⁴ Slavlar arasında faaliyette bulunan Vareg kitaları veya "Drujinaların" başında bulunan Norman beylerine Knyaz (Kinyaz, Knez) denmiştir. Bu unvan IX. yüzyıldan itibaren Rus siyasi yönetiminin başında bulunan kişiler için de kullanılmıştır. Bkz. A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 16.

kurdular. Yeni yönetimle birlikte eski dirhem parasının yerine batı Avrupalı Dinare ikame edildi.⁵ Para biriminin değişmesini ticaret yollarının değişmesi takip etti. Baltık Denizi-Karadeniz hattı XI. yüzyıldan sonra yerini Novgorod-Londra hattına bıraktı. Büyük olasılıkla XII. yüzyılda Alman tüccarların Pleskau'ya gitmesi neticesi kurulmuş olan Novgorod yerleşkesindeki Alman tüccarlar, 1191 yılında Volhov kıyısındaki prenslikle bir ticaret antlaşması imzalayarak, kendi önemlerini göstermeye başladılar.⁶ 1250 yılına kadar Baltık bölgesinde Alman modelinde pek çok şehir inşa edildi. Bu durumun bir neticesi olarak da Alman Şövalye Devleti (Töton Şövalyeleri) kuruldu. Bölgede yaşayan Livlerin, Estonyalıların ve Letonyalıların büyük ölçüde zorla Almanlaştırıldıkları anlaşılmaktadır. Alman şövalye ülkesi tüccarları XIII. yüzyıla kadar Baltık bölgesi ve Rusya'da etkin olsa da bu tarihten itibaren İngiltere üzerinde yoğunlaşmışlardır.⁷ Her ne kadar Orta Çağ'da yakın ve uzak mesafe ticareti birbiriyle ilintili olup Baltık ticareti ile Novgorod ticareti birbiriyle benzeşiyor olsa da Volchow kıyısındaki yerleşkenin Alman şövalyelerine pek fazla ihtiyacı yoktu. Novgorod'un ticaret metropolü konumuna yükselmesiyle birlikte, XII. yüzyılda doğu-batı ticareti gelişmeye başladı.⁸ Novgorod yerleşkesi XII. yüzyılda gelişmiş bir prensliğin (Bojaren Prensliği) içerisinde yer almaktadır. Bu prenslik esas itibariyle zengin feodal oligarşik beylerin oluşturduğu bir kent devletidir.⁹ Kentin zirveye ulaştığı dönemde 25-30 bin nüfusu barındırdığı görülmekte olup, kürk, bal ve balmumu söz konusu ticarete konu olan önemli ürünler arasında bulunmaktadır.¹⁰

XI. ve XII. yüzyıllarda Kiyev'de hem monarşik otoritenin temsil organı hem de feodal demokrasinin organı (şehir/halk meclisi/veçhe) bulunmaktaydı. Birbirini tamamlayan bu iki meclis bazen açık bir şekilde anlaşmazlık içindeydi. Knyaz en önemli kararlarda şehir meclisinin görüşünü almak zorunda idi. Meclisin, knyazınkinden farklı olarak kendi askeri teşkilatı vardı. Kiyev'in ve komşularının bütün özgür sakinlerinden oluşturulan meclis, knyazın otoritesinin bir kurumu olmaktan çok, bir halk organı görünümündeydi. Halkın yöneticilerini seçme ve reddetme hakkı vardı.¹¹

Novgorod'un Slavların sosyal, kültürel ve ekonomik tarihinde önemli bir yeri vardır. Gerek konumu gerekse Latin dünyası ile olan ekonomik ve siyasi münasebetleri nedeniyle Novgorod, bir dönem, özellikle de Kiyev'in yıldızının sönmesiyle en büyük Rus şehirlerinden biri olarak sıvırmıştır. İşte Novgorod Yıllığı da bu renkli ortamın yazınsal bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Novgorod Yıllığı'nı Batı dünyası ile tanıştıran isim Vasilyev olmuştur.¹² Bizans İmparatorluğu Tarihi isimli eserinde özellikle İstanbul şehrinin Latinler tarafından işgali hakkında Rus bakış açısını gösteren kroniğin Batı dünyasına tanıtmasına vesile olmuştur. Vasiliev Batı'da bu kaynakta verilen bilgilerle ilgili olarak hiç araştırma yapılmamasından dolayı, araştırmacıları Novgorod Yıllığı'nı tetkik etmeye sevk etmiştir.¹³ Burada A. Vasiliev'in dikkat çekmek istediği husus, yıllıkta 1204 Latin İşgali ile ilgili bilgilerin Batılı âlimler tarafından değerlendirilmesidir. Nitekim Novgorod Yıllığı diğer pek çok hadise gibi İstanbul'un işgali hakkında da detaylı bilgilere sahiptir. Öyle ki, Nikon, Sofiski ve Voskrosenski gibi ilk Rus yıllıkları, Latin işgali ile ilgili bilgileri Novgorod Yıllığı'ndan almışlardır.¹⁴

Novgorod Yıllığı'nda Novgorod şehrinin yönetim şekli ve *veçhe* (*vece*)¹⁵ tarafından atanan ya da görevden alınan knyazlar hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Siyasi konuların yanı sıra salgın hastalıklar, kilise inşası, büyük yangınlar, kıtlıklar ve yaşadıkları kötülüklerle ilgili kayıtlar da mevcuttur. Dönemin insanının bakış açısını yansıtırçasına her türlü kötülüğü ya da felaketi kendilerinin günahlarından dolayı Tanrı'nın gazabı olarak

⁵ Eduard Mühle, "Zur Frühgeschichte Novgorods. Von den Anfängen bis gegen Ende des 12. Jahrhunderts", in Ferdinand Seibt, Ulrich Borsdorf, and Heinrich Theodor Grütter, eds. *Transit Brügge-Novgorod. Eine Straße durch die europäische Geschichte*, Heidelberg: Vernissage-Verlag, 1997, s. 159.

⁶ E. Hoffmann, "Konflikte und Ausgleich mit den skandinavischen Reichen", Volker Henn, eds. *Die Hanse: Lebenswirklichkeit und Mythos, Ausstellung des Museums für Hamburgische Geschichte*, Vol I, Hamburg, Bracker 1989, s. 68.

⁷ V. Henn, Tideman Lemberg, "ein Dortmunder Hansekaufmann des 14. Jahrhunderts", in: Detlef Kattinger u.a. (Hrsg.), *Akteure und Gegner der Hanse, Zur Prosopographie der Hansezeit*, Weimar 1998, s. 38.

⁸ Mühle, s. 164.

⁹ K. Friedland, *Am Wendepunkt der Hanse*. Deutscher Verlag der Wissenschaften VEB. 1991, s. 42.

¹⁰ N. Angermann, *Novgorod, in: Hanse I*. München, 1989, s. 172., H. Derya, "Hanse Birliğinden Hanse Kentlerine: Hanse Tüccarları Üzerine Ekonomi Politik Değerlendirme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar-2018, C. 17, S. 66, s. 811.

¹¹ Kezban Acar, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 43.

¹² A. Vasiliev, *The History of the Byzantine Empire*, Vol.II, Wisconsin University Press, 1971, s. 455-456.

¹³ Altay Tayfun Özcan, "Novgorod I Kroniğinde İstanbul'un Latinlerce İşgali ile İlgili Kayıtlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S. I, Temmuz 2009, s. 103.

¹⁴ Özcan, *agm.*, s.102.

¹⁵ Halk meclisi ya da bir başka deyişle "vece" 1130'larda ortaya çıkan halk topluluğudur. Söz konusu meclisin arkasında asıl işi yürüten 50 kişiyi tayin eden Boja'lar vardı. Novgorod kentinde büyük evlerde oturan 40 civarında Bojar-beyi 1215 yılından itibaren prensi neredeyse etkisiz hale getirdilerse de gerçek bir oligarşi oluşmadı. Söz konusu grup en azından görünürde "vece" tarafından kontrol ediliyordu. Meclis, prensin genel valisini ve 1156 tarihinden itibaren de kilisenin başını seçiyordu. 1165 yılında metropolit statüsüne yükselmiştir. Bkz. H. Derya, *agm.*, s. 811.

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

yorumlayan yıllıktan önemli bilgiler elde etmekteyiz.¹⁶ Novgorod Yıllığı, 1016 yılında “Vareglerin kasaba kadınlarına tecavüze başlamasıyla”¹⁷ Novgorod halkının toplanıp, Varegleri öldürmelerinden de bahsetmektedir.

Orta Çağ toplumlarında gökyüzü olaylarını bir işaret olarak değerlendirme durumu, Novgorod Yıllığı’nda da gözlemlenmektedir. Svyatoslav’ın oğlu Oleg ölmeden önce gökyüzünde fenalık olacağını düşündürürcesine işaretler olmuştu¹⁸ ve aynı yıl Oleg öldü. Ayrıca büyüünün Novgorod’da yasak olduğunu, 1227 yılında büyücülük yapan dört kadının yakıldığını,¹⁹ kıtlık, salgın hastalıklar, veba gibi olayların detaylarını yıllık bize vermektedir. Bunlar arasında Novgorod’da en sık karşılaşılan olay, kiliselerin ve yapıların genellikle ahşaptan yapılması sebebiyle bu tarz yerlerin kolaylıkla yerle bir olmasıdır. Siyasi münasebetler dışında yılda ele alınan bu konular, dönemin Novgorod’unu ve insanını anlamamız açısından da Novgorod Kroniği’ni oldukça önemli kılmaktadır.²⁰

1. Novgorod Kroniği (1016-1471)

Büyük Novgorod, 1240’ta Moğolların Kiyev’i yağmalamasıyla tartışmasız Orta Çağ Rusya’sının en büyük sanat, ticaret ve kültür şehri oldu.²¹ Novgorod, İskandinavya ve Bizans arasında, bağımsız olarak gelişen demokratik bir cumhuriyetti.²² Rusya’da ilk yazılı eserler XI. yüzyılda, Novgorod’da oluşturulmaya başlandı. ²³ Bize ulaşan en eski yıllık, Kiyev’deki Perchersk Manastırı rahibi Nestor tarafından 1110 yılında oluşturulan yıllıktır.²⁴ Nestor’un yıllığı, Nuh Tufanı ile başlar ve 1016’ya kadar olan olayları kaydeder.²⁵ Novgorod Kroniği ya da I. Novgorod Yıllığı olarak adlandırılan yıllık, Kiyev’de oluşturulan bu yıllığın, orijinal metni temel alınarak daha sonraki yüzyıllarda hazırlanmış biçimdir ve günümüze ulaşan Rus yıllıklarının en eskisi olarak kabul edilmektedir.²⁶ Bir derleme olan ve eski Rus yıllıklarından bilgileri günümüze kadar getiren yıllık, Moskova’daki Sinodal Kütüphanesinde bulunduğundan İngilizceye *Synodal Transcript* olarak aktarılmış²⁷ ve bu şekilde adlandırılmıştır. Şahmatov’a göre Sinodal metni ve diğer metinler, Novgorod’da kayda geçirilmiştir.²⁸ Farklı dönemlerde hazırlanan Novgorod Yıllığı’nın üç nüshası mevcuttur. Sinodal Nüshası hariç diğer iki nüsha, yani Komisyon Nüshası ve Akademi Nüshası, XV. yüzyılda derlenmiştir. Düzensiz yazısı ve karışık muhtevası nedeniyle tahlil edilmesi oldukça zor olan Akademi Nüshası ilk defa 1786’da orijinal metinlerinden hareketle ayrı basılmıştır. M. Uydu Yücel’e göre I. Novgorod Yıllığı Sinodal Nüshasının (Novgorodskoye Pervoye Letopis’ Sinodalny Spisok) dil özellikleri onun XIV. veya XV. yüzyılda yazılmış olabileceğini göstermektedir. ²⁹ Şahmatov ise yıllığın yazılış tarihini XIII. ve XIV. yüzyıl olarak işaret eder. ³⁰ Biz çalışmamızda Novgorod Kroniğinin Robert Michell ile Nevill Forbes’un Rusçadan çevirisi ve A.A. Şahmatov’un metin değerlendirmesiyle yayımlanan İngilizce çevirisi *The Chronicle of Novgorod (1016-1471)* (London 1914) başlıklı eseri kullandık.

Şahmatov’a göre Novgorod Kroniği, Kiyev Yıllığı esas alınarak Novgorod’un ilk Başpiskoposu İlya (Elias) tarafından derlendi fakat bu derleme günümüze ulaşmamıştır.³¹ Daha sonra Novgorod St. James Kilisesi Rahibi Herman Voyata, Başpiskopos İlya’nın metnini esas alarak bir derleme yaptı. Herman Voyota yılda kendinden ilk olarak “kutsal Vladyka³² Nifont beni rahip olarak atadı”³³ diye tek cümleyle bahsetmekte ve bu atama için 1144-6652 tarihini vermektedir. Yaklaşık 45 yıl rahiplikten sonra Herman Voyata, 1188 yılında ölmüştür.³⁴ Herman Voyata, kilise için hazırladığı İlya’nın derlemesini yeniden düzenlerken bazı kısaltma ve

¹⁶ A. M. Vvedenskiy, “Kratkiy Novgorodskiy Letopisey Kak İstochnik Pskovskih Letopisey”, *Arheologiya i İstoriya Pskova i Pskovskoy Zemli: Ejegodnik Seminara İmeni Akademika*, V. V. Sedova, Vp.64, Material 64 go Zasedaniya (2018 g), Moskva-Pskov: İA RAN, 2019, s. 108-111.

¹⁷ *The Chronicle of Novgorod (1016-1471)*, trans. Robert Michell, Nevill Forbes, A.A. Shakhmatov, C. Raymond Beazley, Camden Third Series Vol XXV, London 1914, s. 1.

¹⁸ *The Chronicle of Novgorod*, s. 9.

¹⁹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 68.

²⁰ S. M. Klembet, “Knyazyia Novgorod-Sverskie: Konets XII- Naçala XIV Vek”, *Drevnyaya Rusi*, 4 (78), Dekabr 2019, s. 9.

²¹ Michale C. Paul, “Archbishop Vasili Kalika of Novgorod, the Fortress of Orekhov and the Defence of Orthodoxy”, *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*, Ed. Alan V. Murray, Ashgate Publishing, England 2009, s. 253.

²² Peter N. Stearns, *World History Documents: A Comparative Reader*, New York University Press, New York 2008, s. 136.

²³ İlk Rus kronikleri ya da yıllıkları hakkında geniş bilgi için bkz. Mualla Uydu Yücel, “İlk Rus Yıllıklarının Doğu Avrupa Türk Tarihi Açısından Önemi”, *Genel Türk Tarihi Kaynakları Ordu Çalıştayı Bildirileri*, Ed. Mehmet Alpargu vd., Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ordu, 2019, s. 163-184.

²⁴ H. Munro Chadwick-Nora K. Chadwick, *The Growth of Literature*, Cambridge University Press, New York 1936, s. 14.

²⁵ Ferdinand Feldbrugge, *Law in Medieval Russia*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2009, s. xvii.

²⁶ Mualla Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK, Ankara 2007, s. xxxiv.

²⁷ H. A. Nesbitt, “The Chronicle of Novgorod 1016-1471”, *The Scottish Historical Review*, s.:12, No:47, April 1915, s. 322.

²⁸ *The Chronicle of Novgorod*, trans.: Robert Michell-Nevill Forbes, Camden Third Series, s.: XXV, London Offices of the Society 1914, s. xxxvii.

²⁹ Yücel, *age*, s. xxxiv.

³⁰ *The Chronicle of Novgorod*, s. xxxix.

³¹ *The Chronicle of Novgorod*, s. xxxvii.

³² Başpiskopos

³³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 18.

³⁴ Chadwick, *age*, s. 14.

çıkartmalar yapmıştır. 1188’de Herman Voyata öldükten sonra St. James Kilisesi’nde derleme çalışmaları devam etmiştir. Yıllığın yeniden düzenlenmesi muhtemelen, bilgili ve aydın bir kimse olan Başpiskopos Basil’in (1330-1335) girişimiyle oldu ve Kilise’deki daha önce yapılan derlemelerden oluşmaktaydı.³⁵ Derlemeler Ortodoks rahipler tarafından muhafaza edilmiştir.³⁶ 1310 yılında Rus Metropoliti Peter, Rusça kroniklerin tümünün derlenmesini, Rusça yazılan tüm yıllıkların bir araya getirilmesini istedi. Bu plan Metropolitan’ın bir Rus birliği kurmakla istemesiyle alakalıydı.³⁷ Asıl metinde olaylar, 1333 yılında sona ermektedir ancak yeni kayıtlar 1472’de Novgorod’un bağımsızlığını kaybettiğinde yapılmıştır.³⁸

Başpiskopos Basil’in, Novgorod Kroniği derlemesi günümüze kadar ulaşmasa da Novgorod yakınındaki St. George Manastırı’ndaki orijinal transkripti olan Sinodal Nüshası ulaşmıştır.³⁹ Tamamı 337 sayfadan oluşan metin bazı eklemelerle çoğaltıldı ancak tamamı 37 defter olan el yazmasının ilk 16 defteri, yani 128 sayfası kayıptır.⁴⁰ Zaten yıllıkta 1017’den 1072’ye kadar olan kayıtlar çoğu yıllar atlanarak oluşturulmuştur. Sinodal Nüshası’nın modern ilk baskısı 1781 yılında “6525 (1017) Yılında Başlayıp 6860 (1352) Yılında Biten Novgorod Yıllığı” adı altında yapılmış, devamında iki kez daha yayını yapılan yıllık büyük eksik ve hatalarla doludur.⁴¹ Örneğin; kronik Tver prensi Mikhail’in ölüm tarihi olarak 1319 yılını belirtmiştir ancak bu bilgi hatalıdır çünkü Mikhail’in ölüm yılı 1318’dir. Litvanya kralının ölüm yılı olarak 1341 belirtilmiş ancak doğrusu 1340 yılıdır.⁴² Aynı şekilde, İsveç kralı Büyük Erikson’un Papalık Novgorod Haçlı Seferi bölge açısından önemli olmasına rağmen hem yüzeysel işlenmiş hem de yine olayları tarihlendirme noktasında hatalar yapılmıştır. 1348-1351 yıllarını kapsayan sefer, iki parça halinde gerçekleşmiş ve 1351 yılında karşılıklı esir değişimi ile sonlanmıştır ancak kronik bu hadiseyi 1350 olarak kayıt düşmüş ve 1351 yılını tamamen atlamıştır.⁴³ Sinodal Nüshası’ndaki olayları 1330 yılına kadar getiren Sobolyev’in düzenlemesi Sinodal Nüshası üzerine yapılmış en kapsamlı düzenleme niteliğindedir.

Novgorod Yıllığı, klasik sonrası (post-klasik) dönem Rus yazını için hayati öneme haiz bir dokümandır.⁴⁴ Yıllık, prens değişimleri, yangınlar, doğal afetler, kilise mevzuları, veba gibi sosyal olayların yanı sıra Finler, Kumanlar, Moğollar, Latinler ve Almanlar hakkında da değerli bilgiler vermektedir.⁴⁵ Novgorod Yıllığı’nda olaylar karmaşık bir şekilde işlenmiş⁴⁶ ve siyasi olaylara fazlaca değinilmeden gündelik hayatın işleyişi anlatılmıştır. Bir kilise yılığı olmasından ötürü rahip-başrahip atamaları, kilise inşası ve yenilenmesi gibi mevzular diğer hadiselerle kıyasla daha yoğun işlenmiştir. Ancak bununla birlikte bazı hadiselerde yıllığın verdiği malumatlar, İstanbul’un Latinlerce işgali, Tannenberk Savaşı örneğinde olduğu gibi, oldukça şaşırtıcıdır.

2. Kronikte Başat Rol Üstlenen Topluluklar

2.1. Kumanlar

Kumanlar, XI. ve XIV. yüzyıl arasında Doğu Avrupa’da yaşamış,⁴⁷ yaklaşık bir buçuk asır Balkanları ve Rusya’yı hâkimiyetleri altına almış bir kavimdir. Latin kaynaklarında *Comani*, *Cumani* veya *Cuni* olarak geçmektedir. Kumanlardan Rus kaynaklarında ve incelemesini yaptığımız Novgorod Yıllığı’nda ise “*Polovesi*” olarak bahsedilmektedir. Kuman kelimesi pek çok dilde “sarışın, sarı ırk” anlamındadır. Kumanlarla temas kurmuş pek çok millet, Kumanların çok güzel bir ırk olduğundan ve Kuman kadınlarının güzellikleriyle bilindiğinden bahsetmektedir.⁴⁸ Başlarında bir bey bulunduğu halde, dağınık gruplar şeklinde yaşayan Kumanlar, Rus bozkırını, Novgorod civarını Moğol istilasına kadar hâkimiyetleri altında tutmuşlardı. Kumanlar 1116’dan 1223 yılına kadar Dinyeper’den İtil (Volga) nehrine kadar Kırım dâhil Karadeniz’in kuzey hattını kontrol etmekteydiler.

Novgorod Yıllığında 1016’dan itibaren yani Yaroslav knyaz iken bilgiler sunulmaya başlanmıştır. Yaroslav döneminden sonra Rus knyazları arasında şiddetli taht kavgaları meydana gelmiştir. Yaroslav ölmeden topraklarını üç oğlu arasında paylaşmıştır. En büyük oğlu İzyaslav’a Kiyev ve Novgorod’u, ikinci oğlu Svyatoslav’a Çernigov’u ve en küçük oğlu Vsevolod’a ise Pereyaslavlı’ı vermiştir.⁴⁹ Sonra Novgorod Yıllığı’nda

³⁵ *The Chronicle of Novgorod*, s. xxxviii.

³⁶ Stearns, *age*, s. 136.

³⁷ *The Chronicle of Novgorod*, s. xxxviii.

³⁸ Feldbrugge, *age*, s. xviii.

³⁹ *The Chronicle of Novgorod*, s. xxxix.

⁴⁰ Yücel, *age*, s. xxxiv.

⁴¹ Yücel, *age*, s. xxxv.

⁴² *The Chronicle of Novgorod*, s. 121.

⁴³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 141-2.

⁴⁴ Stearns, *age*, s. 136.

⁴⁵ Nesbitt, *agm*, s. 322.

⁴⁶ Yücel, *age*, s. xxxiv.

⁴⁷ Eren Sarı, *Türk Tarihi*, Nokta E-Publishing, Antalya 2017, s. 486.

⁴⁸ Yücel, *age*, s. 56.

⁴⁹ Kezban Acar, *age*, s. 42.

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

verilen tarihe göre “1054-6562: Yaroslav öldü.”⁵⁰ Yaroslav’ın topraklarını oğulları arasında bölmesi Rusya’da siyasi birlikten yoksun, feodal knyazlıkların oluşmasına neden olmuştur. Novgorod Yıllığı Kumanlardan ilk defa Yaroslav’ın ölümünden sonra 1061-6569 yılında bahsetmektedir. Yıllığa göre “Polovets (Kuman) halkı 1 Şubat’ta geldi ve 2’sinde Vsevolod’u mağlup ettiler.”⁵¹ Rus prenslikleri arasındaki karışıklıklar devam ederken Kumanlar, 1068 yılında Rus topraklarını işgal ettiler.⁵² Novgorod Yıllığı bu acı olaydan “Tanrı gazabını bize gönderdi, Polovest geldi ve Rus topraklarını fethetti”⁵³ şeklinde bahsetmektedir. Saldırı neticesinde Svyatoslav, Kumanlara mağlup olmuş, İzyaslav Lyakhi’ye⁵⁴ kaçmıştır.⁵⁵ Novgorod Yıllığı’nda Kumanlardan genel olarak dinsiz bir topluluk olarak bahsedilmektedir.

Slavların Kuman saldırılarını istila olarak görmeleri normaldir. Uzun yıllar istila altında kalan toplumlarda sosyal bilinç oluşturmak ve isyan hareketlerini canlı tutmak için sözlü ve yazılı tarih geleneğinde istila konusunu işledikleri görülmektedir. Slav toplumunu isyana hazırlayan bu geleneğin daha sonra başarılı olduğu ve büyük saldırılara karşı kitlesel bir direnç sergilendiği görülmüştür. Hristiyanlığın sosyal bilinç içerisindeki yerinin güçlenmeye başlaması sebebiyle, askeri direniş ve karşı koymalarda önemli bir rol oynamaya başladığı anlaşılmaktadır. Tarih boyunca birçok olayda din faktörü, sosyal birliktelikteki bütünlüğü sağlamak amacıyla aynı dinden olmayan toplumlara karşı iyi bir unsur olarak kullanılmıştır.

Kuman saldırılarına karşı koyamayan Rus prenslikleri birleşme kararı aldılar. 1103 yılında tüm kardeş knyazlar Kumanlara karşı birleşti, onların üzerine yürüyüp yendiler ve onlara ait toprakları ele geçirdiler.⁵⁶ Novgorod Yıllığı’nda bundan sonra Kumanlar ile ilgili bilgiler seyrelmektedir. Ancak yıllık bazı eksiklikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Başlangıçtan yani 1016 yılından 1065 yılına kadar yıllığın ara ara çoğu kayıtları eksiktir. Bu da kayıp olan ilk 128 sayfa ile alakalı bir durum olsa gerektir. Mesela bu eksik kısımda 1071 yılında Novgorod’da paganların bir büyücü ile birleşip Ortodoks Kilisesi papazına karşı isyan çıkarmaları, Novgorod knyazının ise kilisenin yanında yer alıp isyanı bastırmasından⁵⁷ bahsedilmektedir. Yine yıllık, Kumanların Rus topraklarına yaptığı ikinci büyük akına tek cümleyle yer vermiştir. Aynı şekilde, 1185 yılında Kuzey Novgorod Prensi İgor Svyatoslaviç’in Kumanlar üzerine yaptığı sefer oldukça önemli olmasına rağmen yıllıkta bununla ilgili de pek malumat verilmemektedir. 1185 yılında Kumanların saldırılarını durdurmak için Novgorod-Seversk Knyazı İgor Svyatislaviç, Kumanlar üzerine bir sefer yapmıştır ve Prens İgor’un ordusu ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu seferi anlatan “*Slovo o Polku İgoreve: İgor Bölüğü Destanı*”⁵⁸ oldukça önemlidir. XII. yüzyıl sonunda oluşturulduğu sanılan bu eser, Rus edebiyatının savaş anlatısı alanındaki en büyük yapıtı olmakla beraber, Kuman yenilgisinin hafızalarda bıraktığı izi görmemiz açısından da oldukça kıymetlidir.⁵⁹ Destan ayrıca dil, savaş tekniği, madencilik gibi alanlarda Ruslar üzerindeki Türk etkisini göstermesi açısından oldukça kıymetlidir.⁶⁰

Novgorod Yıllığı, Kumanlarla ilgili ara ara bilgiler vermeye devam ederken son kapsamlı kaydını 1203 yılında yapmıştır. Bu tarihte Kumanlar Kiyev’i ele geçirirler. “Rurik, oğlu Oleg ve dinsiz Kumanlar, 1 Ocak, St. Vasili günü Kiyev’i ele geçirdiler, elleri kime uzandıysa keşişlere, rahip ve rahip eşlerine kötülük yaptılar, tüm yabancı tüccarlar ve şehirdeki yabancılar kiliselere kapandılar.⁶¹ Kiliselerdeki tüm değerli süsler ve ikonları kendi topraklarına götürdüler ve şehri yaktılar.⁶² 1214 yılında Mstislav ile kardeşleri ve Novgrodlular Kiyev’e girdi, Kiyevliler boyun eğdi.”⁶³ Kısa bir süre sonra Moğollar, Rus topraklarına girdiler ve Kumanların bu coğrafyadaki hâkimiyetlerini kırdılar. Moğol işgalinden sonra da Novgorod Yıllığı, Kumanlardan bir daha bahsetmemektedir.

2.2. Litvanyalılar

Novgorodluların ilişkilerinin yoğun olduğu milletlerden bir diğeri de Litvanyalılarıdır. Genellikle çatışmalar şeklinde gelişen bu ilişkiler nedeniyle Novgorod Yıllığı’nda da rahatlıkla gördüğümüz gibi Novgorod halkı, Litvanyalılara karşı ötekileştirici bir bakış açısına sahiptir. Zira Novgorod Yıllığı’nda Litvanyalılar’dan pagan oldukları için genellikle “dinsiz- imansız” olarak bahsedilmektedir.

⁵⁰ *The Chronicle of Novgorod*, s. 4.

⁵¹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 4.

⁵² Acar, *age*, s. 47.

⁵³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 5.

⁵⁴ Polonya

⁵⁵ *The Chronicle of Novgorod*, s. 5.

⁵⁶ *The Chronicle of Novgorod*, s. 7.

⁵⁷ Acar, *age*, s. 47.

⁵⁸ Yücel, *age*, s.67. Geniş bilgi için bkz. Mualla Uydu Yücel, “Kuman Kıpçakların Tarihinde İgor Destanı’nın Yeri ve Önemi”, *Bellekten*, Yıl 2006, C. 70, S. 258, s. 523-560.

⁵⁹ Ataoğulları Behramoğlu, “Rus Edebiyatında Türk İmgesi”, *Dünyada Türk İmgesi*, Ed.: Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 235.

⁶⁰ Yücel, *age*, s. 67.

⁶¹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 43.

⁶² *The Chronicle of Novgorod*, s. 43.

⁶³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 53.

Litvanya'nın Orta Çağ düklerinin en önemlilerinden bir tanesi 1316-1341 yılları arasında hüküm süren Gedimin'dir.⁶⁴ O zamana kadar yerel dükler tarafından yönetilen Litvanyalılar, Gedimin ile Baltık'tan Karadeniz'e kadar yayılmayı ve nihayet Vytautas Magnus (1392-1430) zamanında da Karadeniz'e inmeyi başardılar. Ne var ki, Litvanya Grand Düklüğü ile Novgorod'un komşu olması tarafların çatışmasını kaçınılmaz kıldı. Novgorod Yıllığı'nda daha önceki süreçte Litvanyalılardan oldukça az bahsedilmekte iken, Gedimin dönemi ve sonrasında Litvanyalılara ilişkin anlatı belirgin derecede artmıştır. Örneğin 1183 yılında meydana gelen bir olaya sadece "aynı yıl Pleskov'un adamları Litvanyalılarla savaştı ve Pleskov'un adamlarına çok fazla kötülük yaptılar"⁶⁵ şeklinde kayıt düşülmüştür. 1210'da Knyaz Vladimir ve Posadnik⁶⁶ Tverdislav, Litvanyalıları takip etti, onları Hodnits'de buldular ve öldürdüler.⁶⁷ Novgorodlular, Litvanyalıları güçlendikten sonra onlarla baş etmekte zorlandıkları için dönem dönem ittifaklara girmişlerdir. Bu ittifakların en önemlisi, 1237 yılında Novgorodluların Nemsty⁶⁸ ve Çud halkı⁶⁹ ile yaptıkları ittifaktır. Novgorod Yıllığı Nemçe'nin deniz ötesinden büyük kuvvetlerle geldiğini söylemekte ve birleşik ordunun yenilişini "... imansız Litvanyalıları karşı gitti (Novgorod, Çud ve Nemçe askerleri); bizim günahlarımızdan dolayı onlar imansız paganlara mağlup oldular"⁷⁰ şeklinde anlatmaktadır. Burada yazarın her yenilgiyi, kıtlığı, felaketi günahlarından ötürü Tanrı'nın gazabına bağlaması da Orta Çağ insanının bu tarz olaylara bakışını yansıtmaya açıktır. Aynı durum Bizans ve Macar kroniklerinde de görülür, hadiselerin bir takım doğüstü olaylar ile açıklanması, kuvvetli kilise tarih yazımının bir tezahürüdür.

Litvanyalıları kısa süreliğine Novgorod'a hâkim olsalar da Novgorodlular ile Litvanyalıları arasındaki çatışmalar Tatarların⁷¹ gelmesi ile farklı bir boyut kazandı. Novgorod'un Tatar hâkimiyetine girmesiyle Litvanyalıları, Tatarlardan korktukları için Novgorod'a saldırmadılar. Litvanyalıların korktukları başlarına geldi ve yıllığa göre 1258 yılında "Tatarlar tüm Litvanya topraklarını aldı ve insanları öldürdü."⁷² Ancak Tatarlar, Litvanya topraklarının tamamını değil sadece Batı Litvanya topraklarını ele geçirmişlerdir. Tatar tehdidinin boyutundan dolayı Litvanyalıları, 1262 yılında Novgorodlular ile barış yaptılar.⁷³

Novgorod Yıllığı, Gedimin döneminde de knyazın kardeşini elçi olarak gönderdiğini ve Nemçe ve Novgorodlular ile barış yapıldığını (1326 /6534) söyler.⁷⁴ Knyaz Gedimin 1342 yılında ölmeden topraklarını yedi oğlu arasında paylaştırdı ve ölümünden sonra uzun süreli karışıklık yaşandı. Yıllık pek çok olayı tek cümle ile geçerken, 1381 yılındaki karışıklıkları güzelce özetlemiştir. Onlar birbirlerine karşı isyan ettiler, Veliki Knyaz⁷⁵ Kestuti Gedimonovic'i ve onun boyarlarını⁷⁶ öldürdüler; onun oğlu Vitovt Nemtsi'ye sığındı⁷⁷ şeklinde bilgiler yer almaktadır.

2.3. Almanlar

Novgorod ve Almanlar arasındaki ilişkiler, Novgorod Yıllığı'nda önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca yıllık, Tannenberg Savaşı, Baltık Haçlı Seferleri gibi konularda önemli bir ana kaynaktır. Ne var ki Novgorod Yıllığı'nda Tötön Tarikatı'nın faaliyetleri, Haçlı yayılması ya da Hansa ticaret faaliyetleri açık bir şekilde belirtilmez. Yıllık tüm bunları anlatırken dış ticareten bahsederken, Tötön Şövalyeleri ile yapılan bir savaşı anlatırken hep *Nemtsi* ifadesini kullanır. Nemsti (Nemçe), Slavların gözünde çoğunlukla Alman olan yabancıdır.

2.3.1. Baltık Haçlı Seferleri ve Tötön Şövalyeleri

Tötön Tarikatı ilk olarak Kutsal topraklarda kuruldu. Gün geçtikte güçlenen tarikat Papalık tarafından fark edilerek Papa III. Clement (1187-1191) ve ardılı III. Celestine tarafından 1191 yılında resmen tanındı.⁷⁸ Avrupa'nın güçlü liderleri tarafından desteklenen tarikat, zamanla tüm Avrupa'da yayıldı. Papalık ve kralların desteğini alan Tötön Tarikatı, Baltık Haçlı Seferi ya da Kuzey Haçlı Seferi dediğimiz seferlerin baş aktörü oldu. 1200'lü yıllarda düzenlenen Baltık Haçlı Seferleri'nin amacı Latin Hristiyanlara yakın Estonya, Litvanya

⁶⁴ Barbara H. Rosenwein Ed. *Reading the Middle Ages: Sources From Europe, Byzantium and the Islamic World*, Vol. II, University of Toronto Press, Canada 2014, s. 388.

⁶⁵ *The Chronicle of Novgorod*, s. 32.

⁶⁶ Belediye başkanı, kasaba lideri.

⁶⁷ *The Chronicle of Novgorod*, s. 50.

⁶⁸ Slavlar tarafından dilsiz, anlaşılmasız manasında, yabancılar için ve genellikle de Almanlar için kullanılan bir ifadedir.

⁶⁹ Fin kabilesi

⁷⁰ *The Chronicle of Novgorod*, s. 81.

⁷¹ Novgorod Yıllığı da diğer tüm Rus kaynakları gibi Moğollardan Tatar olarak bahsetmektedir.

⁷² *The Chronicle of Novgorod*, s. 96.

⁷³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 97.

⁷⁴ *The Chronicle of Novgorod*, s. 124.

⁷⁵ Büyük prens.

⁷⁶ Asil, soylu.

⁷⁷ *The Chronicle of Novgorod*, s. 158-159.

⁷⁸ Halil Yavaş, "Tötön Şövalyelerinin Ortaya Çıkışı ve Geç Ortaçağ'da Kuzey Avrupa'da Tesiri", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Aralık 2018, s. 3.

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

topraklarını fethederek bölgeyi Hristiyan toprağına dönüştürmekti.⁷⁹ Papa IX. Gregorius'un temsilcisi olarak William (1237) yeniden ortaya çıktığında, iknadan ziyade güç kullanmaya karar verdi ve Novgorod'a karşı bir Haçlı Seferi organize etti.⁸⁰ Zaten Novgorod Yıllığı'nda da politika değişikliği net bir şekilde gözlemlenmektedir. 1231 yılında Novgorod Yıllığı "Tanrı bize günahlarımıza rağmen merhamet gösterdi. Nemtsi deniz ötesinden mısır ve un ile geldi..."⁸¹ şeklinde kayıt düşmektedir. Kısa bir süre sonra yani 1237'ye gelindiğinde Nemçe artık Novgorodlular için bir tehdit olacaktır. Çünkü Papalık, Danimarka ve İsveç'in desteği, Töton Şövalyelerinin de liderliğinde pagan olan Litvanyalılara karşı bir Haçlı Seferi organize ederek Litvanya topraklarına saldırmıştır. Yıllık bu olayları "1237 yılında Nemçe büyük kuvvetlerle deniz ötesinden Riga'ya"⁸² geldi, Nemtsi dinsiz Litvanyalılar tarafından mağlup edildi"⁸³ cümleleriyle ifade etmektedir.

1230'lu yıllarda Töton Şövalyeleri Tarikatı'nın devreye girmesiyle Baltık Haçlı Seferleri'nin dinamikleri değişti.⁸⁴ Seferler artık sadece paganlara değil Ortodoks Hristiyanlara da Katolikliği benimsetmek amacı taşıyordu. Novgorod halkı, Hristiyan olmasına rağmen Ortodoks oldukları için Haçlı akınlarının hedefi haline geldi. Yıllığa göre Novgorod ilk olarak 1240 yılında Nemçe saldırısına uğradı. Bu yıllarda Novgorod'da Knyaz Aleksandr Nevski tahttaydı. Aleksandr tahtı doğudan eli kulağında olan büyük tehditlerin olduğu bir zamanda devraldı ve en acil şekilde Novgorod'un batı sınırını savunması gerekiyordu.⁸⁵

Novgorod Yıllığı'na göre Nemçe Novgorod kasabalarına ilk direk saldırısını, 1240 yılında İsveçlilerin desteği ile yaptı. İsveç liderliğinde Nurman, Sum, Yem, Nemtsi ve Chud halkı Novgorod topraklarına saldırdı ve İjora (ижора) Nehrinin Neva'ya dökülen ağzında durduruldu.⁸⁶ 15 Temmuz 1240 yılında yapılan savaşı İsveçliler ve müttefikleri kaybederken, genç Novgorod Prensi "Nevski" unvanını kazandı ve Aleksandr Nevski (1220-1263) olarak hem ulusal bir sembol hem de koruyucu aziz oldu.⁸⁷ 1241 yılında Knyaz Aleksandr'ın şehre gelişinden Novgorod halkı memnun oldu. Knyaz Alexander Novgorod, Ladoga, Korel ve İngriler (İjora halkı) ile Koporya'ya Nemçe'ye karşı gitti; kasabayı aldı ve Novgorod'a biraz Nemtsi getirdi, Vod⁸⁸ ve Çud hainlerini asıp, diğerlerinin gitmesine izin verdi.⁸⁹ Alexander, kendi topraklarında bunlar tarafından inşa edilen tüm kaleleri yıktırdı.⁹⁰ Ancak Töton Tarikatı, Rusları Katolikleştirmek amacıyla Novgorod üzerine akınlarına devam etti.

Novgorod Yıllığı'na göre Nemçe ve Çud halkı 1242 yılında Pskov'u ele geçirdi, Knyaz Aleksandr Pskov'a giden tüm yolları tuttu, Pskov'u temizledi, ele geçirdiği Nemçe ve Çud'luları hapsedilmek üzere Novgorod'a yolladı.⁹¹ Çatışmalar devam edip giderken son karşılaşma 5 Nisan 1242 yılında oldu. Yıllıkta anlatılana göre Latin Hristiyan ordusu mağlup edildi, 400 kadar Nemçe (Töton Şövalyesi) öldürüldü. Savaşın sonunda bir barış anlaşması yapıldı ve Hristiyanlar sefer esnasında ele geçirdikleri yerleri geri bırakmayı kabul ettiler. Tarihte "buz üstünde savaş" olarak efsaneleşen olay, Töton Şövalyelerinin büyük yenilgisiyle sonuçlansa da savaş sadece şövalyelerin doğuya ilerlemesini durdurdu fakat Baltık bölgesinde genişlemelerine engel olamadı.⁹² Chud Gölü⁹³ Savaşı ya da Peipus Savaşı olarak adlandırılan savaş, Ruslar tarafından Orta Çağ'da elde ettikleri en büyük Rus zaferi olarak kabul edilmektedir ve Sergei Ayzenshtayn'ın en ünlü filmi Aleksandr Nevski'nin konusunu bu savaş oluşturmaktadır.⁹⁴

Novgorod'un güçlü direnişine rağmen Baltık Haçlı akınları devam etti. Novgorod Yıllığı'nda da rahatlıkla görebildiğimiz gibi Nemtsi adı altında Töton Şövalyeleri ve Haçlılar, muhtelif yıllarda Novgorod topraklarına saldırdılar. 1269, 1283, 1298, 1326, 1338 1343, 1350, 1368, 1392, 1407 yılı Novgorod Yıllığı kayıtlarından bu saldırıların detayını görebilmekteyiz. Yıllığın verdiği önemli savaşlardan bir tanesi 1410 yılında Polonya-Litvanya orduları ile Töton Şövalyeleri arasında geçen savaştır. Polonyalıların (Lehlerin) Grunwald, Litvanyalıların Zalgris, Almanların ise Tannenberg dediği savaş, Töton Tarikatı tarihinde, sonuç olarak mühim

⁷⁹ Iben Fonnesberg-Schmidt, *The Popes and the Baltic Crusades: 1147-1254*, Brill Publishing, Boston 2007, s. 221.

⁸⁰ Eric Christiansen, *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier:1100-1525*, The Macmillan Press, London 1980, s. 127.

⁸¹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 77.

⁸² Günümüzde Letonya'nın başkenti olan Riga şehri resmi olarak 1201 yılında kurulmuştur. Öncesinde küçük bir kasabayken Hansa Birliği'ne ait ticaret gemilerinin uğramasıyla önemi artmıştır. Önce ticari sonra da politik olarak Almanların kontrolüne giren şehir, bölgedeki Alman varlığı için önemli bir merkez haline gelmiştir. Novgorod Yıllığı'nda da Riga'nın merkezi önemi açık bir şekilde görülmektedir. Zira yıllıkta "Nemtsi Riga'da toplandı, Nemtsi Riga'ya geldi" şeklinde ifadeler yer almaktadır.

⁸³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 81.

⁸⁴ Schmidt, *age*, s. 187.

⁸⁵ Henrik Birbaum, *Lord Novgorod the Great: Essay in the History and Culture of a Medieval City-State*, Slavica Publishers, USA 1981, s. 48.

⁸⁶ *The Chronicle of Novgorod*, s. 84.

⁸⁷ John H. Lind, "Early Russian-Swedish Rivalry: The Battle on the Neva in 1240 and Birger Magnussons Second Crusade to Tavastia", *Scandinavian Journal of History*, 16: 4 1991, s. 269.

⁸⁸ Fin kabilesi.

⁸⁹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 86.

⁹⁰ Anti Selart, *Livonia, Rus and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*, Brill Publishing, London 2007, s. 154.

⁹¹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 86.

⁹² Yavaş, *agm*, s. 7.

⁹³ Güneydoğu Estonya'da, Estonya-Rusya sınırında yer almaktadır.

⁹⁴ Schmidt, *age*, s. 218.

neticeler doğuran bir hadisedir. Novgorod Yıllığı da Tannenberg Savaşı'na değinen en önemli Rus ana kaynağı niteliğindedir.

15 Temmuz 1410 yılı sabahında Kral Vladislav Jagiello öncülüğünde iki ordu birbirleriyle karşılaştı.⁹⁵ Onlar *master*⁹⁶, *morshold*⁹⁷ ve *kuntury*⁹⁸ öldürdüler, Nemtsi ordusunu tamamen mağlup ettiler; Nemtsi'nin şehirlerini aldılar.⁹⁹ Töton Şövalyelerinin yarısı öldürülürken diğer yarısı, yaklaşık 14.000 kadarı esir alındı. Kanlı savaşın anısına Grunwald'da bir şapelin bahçesine ölen şövalyeler için anıt dikildi; bu acı savaşın neticesinde Baltık'taki Alman ilerlemesi son buldu ve böylece Töton Şövalyelerinin altın çağı sona erdi.¹⁰⁰ Novgorod Yıllığı farklı yıllarda Nemtsi ile ilgili bilgileri aktarmaya devam etmektedir. Son bilgiyi ise 1445 yılında vermektedir.

2.3.2. Hanse/Hansa Birliği

Orta Çağ'da "tüccar topluluğu" olarak ifade edilen Hanse, XII.- XVII. yüzyıllar arasında Alman tüccarların oluşturduğu bir birliktir. İlk hansa yani "ticari birlik" Gotland Adasında Visby'de 1161'de "*Kutsal Roma İmparatorluğu Birleşik Gotland Seyyahları*" adıyla kuruldu. Alman prenslikleri dışında faaliyet gösteren tüccarlar için "hanse" tabiri kullanılırdı. Söz konusu tüccarların hangi güzergâhta ticaret yaptığının pek bir ehemmiyeti yoktu. Avrupa'yı derinden etkileyen Viking çağı sona ererken Alman yerleşimciler ve Haçlılar Baltık kıyısında doğuya doğru ilerledikçe ticari çıkarların korunması kaygısına kapıldılar. Bu kaygının doğal bir sonucu olarak Baltık ve Kuzey Denizi'nde yerleşmiş tüccarlar bir araya gelerek örgütlendiler. Hanse'ye dâhil olmak için belirli şartların yerine getirilmesi ve Hanse'yi çatışmalara sokmamak gerekmektedir. Nitekim, İngiltere'ye karşı savaşı desteklemediği için dışlanan Köln örneğinde olduğu gibi bazı kentlerin dışlandığı da görüldü. Tam üye olabilmenin ön koşulu ise Alman olmaktı. XIII. yüzyılda imparatorluk gücünün zayıflaması sayesinde Hanse politik ve ekonomik açıdan güçlendi. Hanse birliklerinin yoğun yapılaşması sonunda 23 Hanse kenti, XIV. yüzyılın sonunda 51 ve 1480'lere gelindiğinde ise sayı 108 şehre kadar çıkmıştır.¹⁰¹ Yüzyıl içinde *am-see staten* "denizin özgür kentleri" Atlantik'ten Finlandiya körfezine kadar yayılırken, 200'ü aşkın üye kent sayısı ile birlik XIV-XV. yüzyıllar arasında gücünün doruğuna ulaştı.¹⁰²

Siyasal erk karşısında kendi çıkarlarını savunan Hanse tüccar birliği sonraki yıllarda "Hanse kentlerine" dönüşmüştür. "Kontor" (yerleşke) tabiri Kent Hanse'sine geçildikten sonra Rusya-Novgorod, Brügge, Norveç-Bergen ve İngiltere için kullanılmıştır.¹⁰³ XI. yüzyıl başlarında meydana gelen sosyo-politik ve sosyo-ekonomik gelişmeler sonucunda Lübeck kenti ve bununla birlikte Hanse önem kazanmaya başlamıştır. Öyle ki, birlik üyesi kent sayısı, süreklilik ve tarihsel etki bakımından hiçbir Avrupalı birlik Hanse ile kıyaslanacak ölçüde güçlenememiştir. Birliğin sınırları kuzeyde Stockholm-Visby, güneyde Krakau, doğuda Estonya ve batıda Hollanda'ya kadar uzanmaktaydı.¹⁰⁴ Hanse kent birliği dört asırdan uzun bir süre Rusya'dan İspanya'ya, İskandinavya'dan Kuzey İtalya'ya ya kadar başat güç olmuştur. Birlik kentleri vasıtasıyla özellikle Kuzey ve Batı Avrupa arasındaki hammadde, yarı mamul ve gıda maddesi ticareti kontrol ediliyordu. Bu maksatla yerleşke sistemine geçilmiş olup, Novgorod ve Londra'da en büyük yerleşke oluşturulmuştur.¹⁰⁵

Hanse Birliğinin Almanya'nın sosyo-kültürel yaşantısındaki etkisi günümüzde de sürmektedir.¹⁰⁶ Hanse yerleşkeleri Avrupa'nın pek çok ülkesinin kültürel, ekonomik ve politik gelişiminde öylesine derin izler bırakmıştır ki; bu etki bugün dahi hissedilmektedir.¹⁰⁷ Birlik, Baltık'tan Kuzey Denizi'ne ve Novgorod'dan Londra'ya kadar deniz ve kara trafiğini kontrol etmekteydi.¹⁰⁸ Farklı yerlerde Hanse ticaret kuruluşları olan örgüt, Novgorod'da XI. yüzyıl gibi erken dönemde var olmuş ve Novgorod, Hanse Birliği'nin önemli merkezlerinden biri olmuştur.¹⁰⁹ Venedik'e ulaşan transalpin ticaret yolunun ana istasyonu 1229'dan itibaren Novgorod olmuştur.

⁹⁵ Stephen Turnbull, *Tannenberg 1410: Disaster for the Teutonic Knights*, Osprey Publishing, UK 2003, s. 41.

⁹⁶ Töton Şövalyeleri büyük ustası Ulric von Jungingen.

⁹⁷ Mareşal.

⁹⁸ Komutan.

⁹⁹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 180.

¹⁰⁰ Yavaş, *agm*, s. 9.

¹⁰¹ Hülya Derya, "Hanse Birliğinden Hanse Kentlerine: Hanse Tüccarları Üzerine Ekonomi Politik Değerlendirme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar -2018, C. 17, S. 66, s. 803.

¹⁰² Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 369.

¹⁰³ Derya, *agm.*, s.804.

¹⁰⁴ A. G. Morozov, "Rostovskaya Zemlya v Dnevnoy Zapiskie Putuşestviya v Nijniy Novgorod", *Grada Aleksandra Vladimiroviça Orlova, Soobşçeniya Rostovskogo Muzeya*, Rostov, 2016, Vip.XXI, s. 58-66.

¹⁰⁵ Derya, *agm.*, s. 801, 804.

¹⁰⁶ Selma Aytüre, Semra Aydoğdu Bağcı, Ömer Berki, "Hansa Birliği (Avrupa Birliği'nin Sonu da Hansa Birliği Gibi mi Olacak?)", *The Journal of Academic Social Sciences Studies*, S. 58, 2017, s. 524.

¹⁰⁷ Derya, *agm.*, s. 801.

¹⁰⁸ Edward D. English, *Encyclopedia of Medieval World*, Facts on File, Inc., New York 2005, s. 328.

¹⁰⁹ Helen Zimmern, *The Hansa Towns*, G. P. Putnam's Sons, New York 1889, s. 153.

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

XI. yüzyılda Baltık ticaretinde kullanılan iki ticaret yolu vardı; birincisi Danimarka ve İsveç topraklarından geçen yol, ikincisi ise Baltık devletlerinden Novgorod topraklarına kadar giden ticaret yoluydu.¹¹⁰ Bu ticaret yolları vasıtasıyla Alman tüccarlar, demir, bakır, tahıl, balmumu, gibi ürünlerin ticaretini yapmaktaydılar. Hansa Birliği her çeşit faaliyetini “kontor” adı verilen ticaret bu merkezleri üzerinden yürütmekteydi. Ayrıca Alman tüccarları Töton Şövalyelerinin fetihlerinden ve etkisinden de yararlanmaktaydılar.¹¹¹ Özellikle kürk ticareti Novgorod için önem arz etmekteydi.

Novgorod Yıllığı’nda Hanse Birliği’ne ait çeşitli kayıtlar yer almakla birlikte, bunlar ayrıştırılması zor kayıtlardır. Çünkü yıllıkta yer alan bilgiler doğrudan Hanse tüccarlarını işaret etmemektedir. Yıllıkta bu konudan bahsedilirken genel olarak deniz ötesinden gelen tüccarlar, yabancı tüccarlar ya da “Nemsti” ifadeleri tercih edilmiştir. Novgorod Yıllığı kimliği belirsiz tüccarlar için ilk olarak 1156 yılında “aynı yıl deniz ötesinden tüccarlar Pazar yerinde Kutsal Cuma Kilisesi’ni (Церковь Параскевы Пятницы на Торгу) açtılar”¹¹² ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca Nemsti’nin deniz ötesinden mısır ve un getirdiği¹¹³ ifadeleri de yıllıkta yer almaktadır.

Bazı XIII. yüzyıl kaynaklarını analiz eden âlimler, Novgorod’da iki farklı millete ait merkez olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunlardan bir tanesi St. Peter’e adanmış olan merkez, diğeri ise İsveçlilerin St. Olaf’a adadıklarıydı. Novgorod Yıllığı bu bilgileri oldukça üstü kapalı bir biçimde sunmuş olsa da bazı bölümlerde yabancı tüccarlara ait kiliselerden bahsetmektedir. Örneğin yıllık 1152 yılında pazar yerinde bir yangının çıktığından ve bir tane Varank Kilisesi’nin yandığından bahsetmektedir.¹¹⁴ Hanse Birliği’nin kendine ait pazar yerine, dükkânlara, kiliselere ve hatta askeri birliklere sahip olduğu bilinmektedir. Her mevsim iki yüz kadar Alman tüccar, onların yardımcıları, hizmetkârları Novgorod’da bulunuyorlardı.¹¹⁵ Ancak Novgorod Yıllığı, Hanse Birliği ile ilgili net bilgiler vermediğinden yıllıkta bunların detayını görememekteyiz.

2.4. Moğollar

Cengiz Han, komutanlarına Kuzey Kafkasya üzerine bir sefer yapılmasını emretti ve bu emir üzerine harekete geçen Moğollar, 1222 yılında Kumanlarla karşılaştılar.¹¹⁶ Moğollar akınlarına devam ederek Kırım taraflarına saldırdılar. Alanlar, Lezgiler ve Kumanlardan oluşan bir orduyu yenen Moğollar, Kumanları takip ederek Rus topraklarına kadar geldiler.¹¹⁷ Novgorod Yıllığı’nın Moğollar ile ilgili malumatları da bu şekilde başlamaktadır. Yıllık Moğollardan, ilk olarak Rus-Kuman ittifakının Moğollarla yaptığı Kalka Savaşı vasıtasıyla bahseder ancak, kronolojik hata yaparak 31 Mayıs 1223 yılında yapılan savaş için 31 Mayıs 1224 tarihini verir. Yıllıktan gördüğümüz kadarıyla Novgorod halkı bu yıllarda Moğollar hakkında bilgi sahibi değildir. “Bizim günahlarımız için bilinmeyen kabileler geldi, kimse tam olarak onların kim olduğunu, nereden geldiğini, onların dillerinin, ırklarının, dinlerinin ne olduğunu bilmiyordu fakat onlar Tatar olarak adlandırılıyorlardı”¹¹⁸ Yine de yazar Moğolların çok geniş topraklara sahip olduklarından, pek çok kavmi yenererek hâkimiyetleri altına aldıklarından haberdardır. “Sadece Tanrı bilir onların kim olduğunu ve nereden çıkıp geldiklerini. Bildiğimiz kadarıyla kitaplardan anlayan kesinlikle bilge insanlar fakat onların kim olduğunu bilmiyoruz; burada Rus Knyazlarının ve gelmeleri felaketi hatırası uğruna yazılmaktadır.”¹¹⁹ Yıllığın Moğolları bilgili ve kitaplardan anlayanlar olarak tanıması oldukça dikkat çekicidir.

Yıllığa göre Kuman lideri Köten, Tatar felaketinden kaçarak damadı Mstislav’a sığındı. Kayınpederi Köten, Kuman Beyleri damadı Mstislav ile Rus Knyazlarını türlü hediyelere boğarak, Moğollara karşı ittifaka ikna etti.¹²⁰ O yıllarda Rus knezliklerinin en büyüklerinden olan Galiç, Kiyev ve Çernigov, Kumanlarla birleşti ve büyük bir ordu toplandı. Rus Knyazların kendilerine karşı birleştiğini öğrenen Tatarlar, elçi göndererek Moğolların ahır uşakları olan Kumanlar için geldiklerini, Ruslara topraklarını ele geçirmeyeceklerini, onlara karşı savaşmayacaklarını söylediler fakat Knyazlar elçileri dinlemediler ve onları öldürdüler.¹²¹ Rusların bu davranışıyla savaş kaçınılmaz oldu. Rus ve Kuman kuvvetleri toplanınca, Özi boylarında Moğol öncü birliklerine saldırdılar. Öncü birlikler kolayca dağıldı, Rus-Kuman ordusu Moğol ordusunu sekiz gün boyunca takip etti ve Kalka Nehri kenarında meydan muharebesinde karşı karşıya geldiler.¹²² Knyaz Mstislav kaçarken

¹¹⁰ Davies, *age*, s. 369.

¹¹¹ Janet Martin, *Land of Darkness: The Fur Trade and its Significance for Medieval Russia*, Cambridge University Press, New York 1986, s. 62.

¹¹² *The Chronicle of Novgorod*, s. 22.

¹¹³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 77.

¹¹⁴ *The Chronicle of Novgorod*, s. 21.

¹¹⁵ Martin, *age*, s. 63.

¹¹⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 63.

¹¹⁷ Rene Grousset, *Stepler İmparatorluğu*, çev. Halil İnalçık, TTK, Ankara 2011, s. 208.

¹¹⁸ *The Chronicle of Novgorod*, s. 64.

¹¹⁹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 64.

¹²⁰ *The Chronicle of Novgorod*, s. 64-65.

¹²¹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 65.

¹²² Kurat, *age*, s. 63.

Çernigov ve Kiyev knyazları öldürüldü. Bu savaşın sonunda Rus toprakları Moğol ilerleyişine açıldı ve Moğollar uzun süreli Rus akınlarına başladılar.¹²³

Moğollar ile Rusların münasebeti devam ettikçe Novgorod Yıllığı bize bu süreçle ilgili çok renkli bilgiler vermektedir. Örneğin Batı seferi kararı alan Moğolların ilerleyişiyle birlikte 1238 yılında Ryazan Knyazlığı'na elçiler gönderildiği ifade edilmektedir. Yıllığın bize aktardığı kadarıyla heyet iki adam ve bir büyücü kadından oluşmaktaydı. Aynı heyet Vladimir Knyazlığı'na da gönderilmiş ve barış karşılığı her on attan birini istemiştir.¹²⁴ 1237-1238 Moğol seferleri, Ruslar için yine kayıp demektir. Bu seferlerden Novgorod kurtulmayı başardı ama Ryazan şehrini yakıp-yıkan Moğollar, önemli bir kent olan Vladimir¹²⁵ üzerine yürüdüler.¹²⁶ Bu hadiseleri anlatan yıllık Moğollar için “pagan ve imansız Tatarlar”¹²⁷ ifadesini kullanmaktadır. Devamında yazar, Moğolları İsmaililer olarak adlandırmıştır. Ostrogorsky ve Vasiliev gibi âlimler, Rus kaynaklarında geçen İsmaililer ifadesinin Müslüman Araplar için kullanıldığını söylemektedir. M. Uydu Yücel ise bu kelimenin İslamiyet'i kabul eden kişiler, Hz. İsmail'in dininden olanlar için kullanıldığını ifade etmektedir.¹²⁸

Rus knyazlarıyla savaşlarına devam eden Moğollar, 1240 yılında Rus şehirlerin anası saydıkları Kiyev'i işgal ettiler. Yerle bir olan Kiyev'de Moğollar insanları ya kılıçtan geçirdiler ya da köle olarak sattılar. Kiyev Rusya'sının eski merkezi dağıldı ve bir buçuk asır boyunca toparlanamadı.¹²⁹ 1246 yılında Çernigov Knyaz'ı Mihail'in Batu Han tarafından öldürülme hadisesi oldukça ilginçtir. Novgorod Yıllığı bu olay için 1245 yılını vermiştir. Yıllığın anlatımına göre Çar Batu Han'ın geleneğine sahipti: Batu'ya itaat etmeye gelen biri, ilk önce Batu'ya değil bir büyücünün karşısına çıkartılır, büyücü ateş getirilmesini emreder kişiden ateşe ve vahşi doğaya boyun eğmesi istenir, sonra kişi Han'a götürülürdü. Herhangi biri Han için bir hediye getirirse büyücüler onların bazısını alıp ateşe fırlatırlar ve daha sonra hediyelerle Han'a gitmesine izin verilir.¹³⁰ A. N. Kurat bu geleneği şöyle açıklar: “Mutad Moğol geleneğine göre elçiler ve hediyeler ateş üzerinden geçirilir ve eğer bunların Han'a karşı kötü bir niyetleri varsa ateşin bunları yok edeceğine inanılırdı”.¹³¹ Bu geleneğe boyun eğmeyen Mihail ve Voyvoda¹³² Fedor öldürüldü.

Moğollar, Rus idare sistemine yenilikler katmışlardır. Örneğin ilk nüfus sayımı Moğolların emri ile 1257 yılında yapılmıştır. Dahası vergi sistemi ile Ruslar, Moğol yönetimi sayesinde tanışmışlardır. Novgorod bu olayı şu şekilde anlatır: “Rusya'dan kötü haberler geldi, Tatarlar Novgorod'dan tamga¹³³ ve aşar vergisi istediler; tüm yıl insanlar tedirgin oldu.”¹³⁴ Bu vergiler, Tatar ülkesinden gönderilen baskak¹³⁵ tarafından toplanıyordu. Moğollar farklı zamanlarda yaptıkları akınlar ile Novgorod'a zararlar vermekteydiler. Kısa bir süre Novgorod'da ve diğer Rus knyazlıklarında Rostov ahalisi önderliğinde bu vergilere karşı isyanlar çıktı. Novgorod Yıllığı, 1262, 1289, 1315, 1320 yılları arasında çıkan bu isyanlara hiç değinmemiştir. Sadece 1327 yılı isyanına çok az değinmiş ve Knyaz Alexander Mikhailovich'in pek çok büyük Tatar'ı Tver'de ve farklı yerlerde öldürdüğünden bahsetmiştir.¹³⁶ Akabinde Tatarlar büyük ordularla geldiler, Tver şehrini aldılar. Knyaz Aleksandr Novgorod'a sığınmak istedi ancak Novgorodlular bunu kabul etmediler.

Moğolların içinde yaşadıkları mücadelelerden faydalanan Rus knyazlıklarında Moğollara karşı saldırılar başladı. Bunlardan en önemlisi Rusların Moğollara karşı kazandığı ilk büyük savaş olması nedeniyle 1380 yılındaki Kulikovo (Kulikovskaya) Savaşı'dır. Moskova Knyazı etrafında birleşen Ruslar ile Mamay adlı Moğol soyulusunun liderliğindeki Tatar birliği arasında Don nehri boyunca ve Tula bölgesi sınırları içerisinde yer alan Kulikovo Meydanında gerçekleşmiştir.¹³⁷ Rus zaferiyle sonlanan Kulikovo Savaşı, genel olarak Moğol yönetiminden kurtulma şeklinde kabul edilse de bu zaferin gerçek önemi sembolik olmasıdır.¹³⁸ Novgorod Yıllığı bu hadiseyi, tarihinde de hata yapmayarak (tam tarihini vererek) tüm detaylarıyla hatta Tanrı'ya övgülerle aktarmaktadır. Yıllık zaferi “merhametli ve kullarını seven Tanrı bize karşı tamamen kızgın değil ve ebediyen

¹²³ D. Nicolle- V. Shpakovsky, *Kalka River 1223: Genghis Khan's Mongols Invade Russia*, Osprey Publishing, United Kingdom 2001, s. 70

¹²⁴ *The Chronicle of Novgorod*, s. 81.

¹²⁵ Kiyev Knyazı II. Vladimir Monomah (1113-1125) tarafından 1108'de Klyazma nehri kıyısında kurulan şehir.

¹²⁶ George Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 71.

¹²⁷ *The Chronicle of Novgorod*, s. 82.

¹²⁸ *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 109.

¹²⁹ Bushkovitch, *age.*, s. 13.

¹³⁰ *The Chronicle of Novgorod*, s. 88.

¹³¹ Kurat, *age.*, s. 76.

¹³² General.

¹³³ Tatarlar tarafından ticari mallardan uygun bir şekilde toplanan vergi.

¹³⁴ *The Chronicle of Novgorod*, s. 95.

¹³⁵ Vergi toplayıcı

¹³⁶ *The Chronicle of Novgorod*, s. 124.

¹³⁷ Suzan Uluoğlu, “Kulikovo Savaşı Üzerine Yazılan Eserlerde Türkçe Kökenli Kişi Adları (Antroponimler)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, s. 28, s. 143.

¹³⁸ Mauricio Borrero, *Russia: A Reference Guide from the Renaissance the Present*, Facts on File, Inc., New York 2004, s. 208.

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

nefret etmiyormuş”¹³⁹ şeklinde yorumlamaktadır. Ancak Toktamış Han bu yenilginin intikamını almak için 1382 yılında Moskova dâhil pek çok kasabayı aldı ve pek çok yeri kırıp geçirdi.¹⁴⁰

Novgorod Yıllığı'nın Moğollarla ilgili bize verdiği kayda değer son malumatı 1445 yılında Moskova Knyazlığı'nın Kazan Hanlığı hâkimiyetine girmesi ve Knyaz Vasili Vasilyev'in esir düşmesiyle neticelenen hadiselerdir. “Bizim günahlarımız için Veliki Knyaz mağlup oldu, yakalandı ve O, Mikhail Odreyeviç ve rahipler, papazlar ve pek çok genç insan Orda'ya götürüldü.”¹⁴¹ Moğolları Tatarlar olarak adlandıran kaynağın anlatımında Tatarlara karşı ciddi bir antipati vardır. Novgorod Yıllığı pagan ve dinsiz olarak nitelemiş olduğu Moğolların adetlerini oldukça iyi bir şekilde gözlemlemiş, hüküm sürdükleri topraklar hakkında az da olsa malumat vermiştir.

SONUÇ

XII. yüzyıldan itibaren Kiyev'de *Naçalny Svod: Başlangıç Dergisi* adıyla başlayan yıllık ya da nüsha yazma geleneğinin Rusya geneline yayılması sonucunda, önemli şehirler kendi yerel tarihlerini yazmaya başlamıştır. Kilise ve manastırlarda Ortodoks din adamları tarafından yazılan yıllıklar, bu yapılarda koruma altına alınmalarına rağmen ne yazık ki pek çoğu günümüze kadar ulaşamamıştır. Moskova Çarlığı'nın güçlenmesini müteakiben, bölgesel yıllık yazma geleneğinin başlamasıyla birlikte bahse konu yerel yıllıkların derlenmesi ve kopyalanması sağlanmıştır. 1834' de Rus Bilimler Akademisi bünyesinde oluşturulan kurulun çatisı altında oluşturulan Arheografya Komisyonu tarafından 1841'de yıllıklar toplanmaya başlamıştır.

Büyük Prenslere Novgorodlu Oleg döneminde güne yayılan Slavlar, Hazarlar'dan aldıkları Kiyev şehrini yeni Rus devletine başkent yaptılar. Bu dönemde Novgorod, Kiyev Knyazlığı'na bağlı özerk bir şehir devleti konumundaydı. Büyük Vladimir döneminde en parlak devrini yaşayan Kiyev Knyazlığı, Ruslar'ın en önemli devletiydi. Ne var ki, Karadeniz'deki en büyük ticaret ortağı Doğu Roma İmparatorluğu'nun zayıflamasına paralel olarak Kiyev'in ekonomik gücü de zayıfladı. Kiyev, Altın Orda hükümdarı Batu Han tarafından 1240' da ele geçirildi. Bölgede 1241'de Altın Orda Devleti kurulunca, Slavlar uzun süre Altın Orda hâkimiyetinde kaldılar. Bu durum, Moskova'nın güçlenmesine zemin hazırladı. 1240'ta Moğolların Kiyev'i yağmalamasıyla Novgorod, Orta Çağ Rusya'sının en büyük sanat, ticaret ve kültür şehri haline gelerek Slavların sosyo-kültürel ve ekonomik tarihinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Gerek konumu gerekse Latin dünyası ile olan ekonomik ve siyasi münasebetleri nedeniyle Novgorod, bir dönem, özellikle de Kiyev'in yıldızının sönmesiyle en büyük Rus şehirlerinden biri olarak öne çıkmıştır. İşte Novgorod Yıllığı da bu renkli ortamın yazınsal bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır

1016-1471 tarihleri arasında anlatan Novgorod Yıllığı hem Rus yazınının önemli eserlerinden hem de Rus tarihinin en eski ana kaynaklarından bir tanesidir. Farklı eklemeler ve muhtelif zamanlarda yapılan derlemeler ile elimize ulaşan haliyle son şeklini alan Novgorod Yıllığı, bize Novgorod ve komşu coğrafyanın sosyal, siyasal, kültürel tarihini anlama ve yorumlama fırsatı sunmaktadır. Kilise Yıllığı olarak kaleme alınan ve kronolojik esasa dayanan yıllık, Novgorod'daki kilise işleri, doğal afetler, yangınlar, savaşlar, anlaşmalar, sosyal ve siyasal değişimler hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Rahip Kupunn Kiril ve Methodius tarafından yapılandırılan alfabelerinin yanı sıra, Rusların kabul ettikleri yeni dini yani Hristiyanlığı nasıl telakki ettiklerini ve ibadetlerinde görülen farklılıkları da bu yıllıklardan anlamak mümkündür. Yıllıklarda kullanılan yazı hatlarının sonraki dönemlerde diğer yıllık örnekleri ile karşılaştırması yapıldığında da Rus arşiv geleneğinin gelişim seyrini tespit etmek mümkün olacaktır. Döneme ait birinci elden kaynak olması sebebiyle, toplumdaki tarih yazımının yanı sıra teoloji, arşiv ya da yazma geleneği, mezhepler tarihi ve sosyolojisini de detayları ile ortaya koyabilme imkânı doğmuştur. Slav coğrafyası hakkında akademik çalışma yapanlar için değerli bir ana kaynak olmakla birlikte, Novgorod Yıllığı belirgin eksik ve kronolojik hatalara da sahiptir. İlk 16 defteri kayıp olan yıllıkta devam eden bölümlerde de eksikler bulunmaktadır.

Rus tarihinin en eski yazın örneklerinden biri olmasının yanı sıra, dünya tarihine yön veren milletler ve olgular hakkında malumat vermesi Novgorod Yıllığı'nın değerini daha da artırmaktadır. Örneğin Baltık Haçlı Seferi, Töton Şövalyeleri, Moğol yayılması gibi konularda Novgorod Yıllığı'nın bize verdiği malumatlar oldukça değerlidir. Novgorod Yıllığı Orta Çağ'ın önemli şehirlerinden Novgorod'un sosyal ve dini geçmişini anlamamız açısından da önemlidir. Buradaki kayıtlardan Novgorod'da inşa edilen kiliseler, bu kiliselere atanan din adamları, çıkan yangınlar ve bir dizi olaylar hakkında bilgi sahibi olabilmekte, dönemin, bahsi geçen Orta Çağ toplumlarının tarihi, coğrafyası, sosyo-ekonomik ilişkileri hakkında detaylı bilgi sahibi olabilmekteyiz.

¹³⁹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 158.

¹⁴⁰ *The Chronicle of Novgorod*, s. 169.

¹⁴¹ *The Chronicle of Novgorod*, s. 203.

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

KAYNAKÇA

The Chronicle of Novgorod (1016-1471), çev. Robert Michell, Nevill Forbes, A.A. Shakhmatov, C. Raymond Beazley, Camden Third Series Vol XXV, London 1914.

ACAR, Kezban, *Ortaçağ'dan Rus Devrimi'ne Kadar Rusya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

ANGERMANN, Norbert, Novgorod, in: *Hansa 1*. München 1989.

AYTÜRE, Selma-Semra BAĞCI-Ömer BERKİ: "Hansa Birliği (Avrupa Birliği'nin Sonu da Hansa Birliği Gibi mi Olacak?)", *The Journal of Academics Social Scienses Studies*, S. 58, 2017, s.523-541.

BEHRAMOĞLU, Ataol, "Rus Edebiyatında Türk İmgesi", *Dünyada Türk İmgesi*, Ed.: Özlem Kumrular, Kitap Kitabevi, İstanbul 2005, s. 235-247.

BIRBAUM, Henrik, *Lord of Novgorod the Great: Essay in the History and Culture of a Medieval City-State*, Slavica Publishers, USA 1981.

BORRERO, Mauricio, *Russia: A Reference Guide from the Renaissance the Present*, Fact on File, Inc., New York 2004.

BUSHKOVITCH, Paul, *A Concise History of Russia*, Cambridge University Press, USA 2012.

CHADWICK, H. Munro-Nora K. Chadwick, *The Growth of Literature*, Cambridge University Press, New York 1936.

CHRISTIANSEN, Eric, *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier:1100-1525*, The Macmillan Press, London 1980.

DAVIES, Norman, *Avrupa Tarihi*, Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

DERYA, Hülya, "Hanse Birliğinden Hanse Kentlerine: Hanse Tüccarları Üzerine Ekonomi Politik Değerlendirme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar -2018, C. 17, S. 66, s. 801-815.

DOLLINGER, Philippe, *The Emergence of the International Business: 1200-1800*, Routledge Taylor&Francois Group, New York 1970.

DUALI, Şir Muhammed, "Paganizmden Hristiyanlığa Rusların Din Değiştirme Nedenleri", *G.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, C. I, S. I, s. 59-74.

ENGEL, Karl, *Die Organisation der deutsch-hansischen Kaufleute in England im 14. und 15. Jahrhundert bis zum Utrechter Frieden (1474)*, Göttingen 1914.

ENGLISH, Edward D., *Encyclopedia of Medieval World*, Fact on File, Inc., New York 2005.

FELDBRUGGE, Ferdinand, *Law in the Medieval Russia*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2009.

GROUSSET, Rene, *Stepler İmparatorluğu*, çev. Halil İnalçık, TTK, Ankara 2011.

BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE MUHTEVİYATI

HAMMEL, Rolf, “Early Hansas”, Ed.: Donald J. Harreld, *Companion to the Hanseatic League*, Brill Publishing, Boston 2015, s. 15-63.

HENN, Volker - Tideman Lemberg, ein Dortmunder Hansekaufmann des 14. Jahrhunderts, in: Detlef Kattinger u.a. (Hrsg.), *Akteure und Gegner der Hanse*, Zur Prosopographie der Hansezeit, Weimar 1998, s. 37-51.

HOFFMANN, E., “Konflikte und Ausgleich mit den skandinavischen Reichen”, in Volker Henn, eds. *Die Hanse: Lebenswirklichkeit und Mythos, Ausstellung des Museums für Hamburgische Geschichte*, Vol I, Hamburg, Bracker 1989, s. 66-71.

KLEMBET, S. M. “Knyazya Novgorod-Sverskie: Konets XII- Naçala XIV Vek”, *Drevnyaya Rusi*, 4 (78), Dekabr 2019, s. 5-17.

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara 1987.

K. FRIEDLAND, *Am Wendepunkt der Hanse*. Deutscher Verlag der Wissenschaften VEB. 1991.

LIND, John H., “Early Russian-Swedish Rivalry: The Battle on the Nevain 1240 and Birger Magnussons Second Crusade to Tavastia”, *Scandinavian Journal History*, 16:4, 1991, s. 269-295.

MARTIN, Janet, *Land of Darkness: The Fur Trade and its Significance for Medieval Russia*, Cambridge University Press, New York 1986.

MOROZOV, A. G. “Rostovskaya Zemlya v Dnevnoy Zapiskie Puteşestviya v Nijniy Novgorod”, *Grada Aleksandra Vladimiroviça Orlova, Soobşçeniya Rostovskogo Muzeya*, Rostov, 2016, Vip.XXI, s.58-66.

MÜHLE, Eduard, “Zur Frühgeschichte Novgorods. Von den Anfängen bis gegen Ende des 12. Jahrhunderts”, in Ferdinand Seibt, Ulrich Borsdorf, and Heinrich Theodor Grütter, eds. *Transit Brügge-Novgorod. Eine Straße durch die europäische Geschichte*, Heidelberg: Vernissage-Verlag, 1997, s. 159-166.

NESBITT, H. A., “The Chronicle of Novgorod. 1016-1471”, *The Scottish Historical Review*, S. 12, No: 47, 1915, s. 321-323.

NICOLLE, David- V. SHPAKOVSKY, *Kalka River: 1223 Genghiz Khan's Mongols Invade Russia*, Osprey Publishing, United Kingdom 2001.

ÖZCAN, Altay Tayfun, “Novgorod I Kroniğinde İstanbul'un Latinlerce İşgali İle İlgili Kayıtlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S. 1, Temmuz 2009, s. 101-116.

PAUL, Michale C., “Archbishop Vasili Kaliko of Novgorod the Fortress of Orekhov and the Defence of Orthodoxy”, *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*, Ed.: Alan V. Murray, Ashgate Publishing, England 2009, s. 253-273.

ROSENWEIN, Barbara H. (Ed.), *Reading the Middle Ages: Sources from Europe, Byzantium and Islamic World*, C. II, University of Toronto Press, Canada 2014.

SARI, Eren, *Türk Tarihi*, Nokta E-Publishing, Antalya 2017.

SELART, Anti, *Livonia, Rus and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*, Brill Publishing, London 2007.

STEARNS, Peter N., *World History Documents: A Comparative Reader*, New York University Press, New York 2008.

TUMBULL, Stephan, *Tannenberg 1410: Disaster for the Teutonic Knights*, Osprey Publishing, United Kingdom 2001.

ULUOĞLU, Suzan, “Kulikovo Savaşı Üzerine Yazılan Eserlerde Türkçe Kökenli Kişi Adları (Antroponimler)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 28, s. 141-157.

VASILIEV, A. *The History of the Byzantine Empire*, Vol.II, Wisconsin University Press 1971.

VASİLYEV, V. L. “O Proishojdenii i İstorii Nazvaniya Gorod Velikiy Novgorod”, *Dialektnoe i Literaturnoe Slova, İstoriya i Sovremennost: Sbornik Statey v Çest Antonini Vasilevni Kleytsovoy, Velikiy Novgorod:NovGU im Yaroslava Mudrogo*, 2016, s. 14-21.

VERNEDSKİ, Georger, *Moğollar ve Ruslar*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayıncılık, İstanbul 2015.

VVEDENSKİ, A. M. “Kratkiy Novgorodskiy Letopisey Kak İstoçnik Pskovskih Letopisey”, *Arheologiya i İstoriya Pskova i Pskovskoy Zemlii: Ejegodnik Seminara İmeni Akademika V. V. Sedova, Vip.64, Materialı 64 go Zasedaniya* (2018 g), Moskva-Pskov:İA RAN, 2019, s. 108-111.

YAVAŞ, Halil, “Töton Şövalyelerinin Ortaya Çıkışı ve Geç Ortaçağ'da Kuzey Avrupa'da Tesiri”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Aralık 2018, s. 1-17.

YÜCEL, Mualla Uydu, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK, Ankara 2007.

YÜCEL, Mualla Uydu, “İlk Rus Yıllıklarının Doğu Avrupa Türk Tarihi Açısından Önemi”, *Genel Türk Tarihi Kaynakları Ordu Çalıştayı Bildirileri*, Ed. Mehmet Alparğu, Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ordu, 2019, s. 163-184.

YÜCEL, Mualla Uydu, “Kuman Kıpçakların Tarihinde İgor Destanı'nın Yeri ve Önemi”, *Belleten*, Yıl 2006, C. 70, S. 258, s. 523-560.

ZIMMERN, Helen, *The Hansa Towns*, G. P. Putnam's Son, New York 1889.

**BİR ORTA ÇAĞ KAYNAĞI OLARAK NOVGOROD KRONİĞİ: TARİHSEL DEĞERİ VE
MUHTEVİYATI**